

זריזין מקדימין למצוות

[א]

במילה

וישכם אברהם בבקר ויחבש את חמרו ויקח את שני נעריו אתו ואת יצחק בנו ויבקע עצי עלה ויקם וילך אל המקום אשר אמר לו האלהים. (בראשית פרק כב, ג)
פסחים (ד, א) ותניא כל היום כולו כשר למילה אלא זוריזין מקדימין למצוות, שנאמר (בראשית כב) וישכם אברהם בבקר.

למה אברהם לא מל מוקדם

אצל מילת אברהם כתוב (בראשית פרק יז, כג) וימל את בשר ערלתם בעצם היום הזה כאשר דבר אתו אלהים. והקשו המפרשים למה לא קיים אברהם אבינו ע"ה את הדין של זריזין מקדימין למצוות, להזדרז ולמולם מוקדם בבוקר, כמו שהזדרז בהעקידה.
ועי' בספר שדי חמד (מערכת ז, ב) בשם ספר ראה חיים שתירץ, שלא אמרנו זריזין מקדימין למצוות אלא במילה בזמנו, אבל במילה שלא בזמנו אין דין זריזין מקדימין למצוות, הואיל ואידחי אדחי, ולכן אצל אברהם אבינו ע"ה שהיה מילה שלא בזמנו, לא הזדרז. ועי' בשד"ח שדחה דבריו, שאפילו אם נאמר דהוי מילה שלא בזמנו, אין סברא שלא תקיים דינא דזריזין מקדימין למצוות, דמאז שהילד הבריא חל עליו חיוב מילה, וחייב למולו בהקדם האפשרי.

מילת אברהם מילה בזמנו או שלא בזמנו

מה שנוקט בספר הנ"ל שמילת אברהם היה מילה שלא בזמנו, אינו פשוט כלל, אבל כך נוקט גם בספר פנים יפות (בראשית יז, כג), ועי"ש שמתקשה במה שמביא רש"י דרשה ביום ולא בלילה, וקשה הרי נחלקו (יבמות עב, ב) האם מילה שלא בזמנה בין ביום ובין בלילה, ותירץ דמילה זו שהיא להתגייר, לכו"ע צריכה להיות דווקא ביום, כדאיפסק בשו"ע (יו"ד סי' רס"ח, ד).
עוד תי' דכיון שאחז"ל (ב"ר מח, יב) שביום שבאו המלאכים היה ערב פסח, והוא היה יום ג' למילתו, נמצא אם היה ממתין עד הלילה היה שלישי למילתו בליל פסח, וכבר פסק הרשב"ץ (ח"א סי' כא, הובא בב"י יו"ד סי' רסו, ובש"ך שם ס"ק י"ח), דמילה שלא בזמנה, אסור למול ביום ה' שלא יבוא לידי חילול שבת, וה"ה שאסור למול שלשה ימים לפני יו"ט, משום חשש שיצטרך לחלל יו"ט. הרי לן דגם הפנים יפות נוקט דמילת אברהם היה נחשב למילה שלא בזמנה.
אבל עי' בספר כלי חמדה (בהקדמתו לספר במדבר) שמוכיח מהפרקי דר"א (פרק כט) שכתב שמילת אברהם היה ביום כיפור, ולכן כל שנה ושנה ביוה"כ, כשהקב"ה כביכול רואה את דם המילה של אאע"ה הוא מוחל לבניו. ואם נאמר שנחשב למילה שלא בזמנו, איך מילתו דוחה יו"כ, אלא ע"כ שהואיל ורק עכשיו נצטווה שפיר נחשב למילה בזמנו. אבל א"כ הדרא קושיא לדוכתיה למה לא הזדרז אאע"ה במילתו.

ועי' בפירוש הרד"ל על פרקי דר"א (שם) שאברהם נצטווה אז בעצם היום, ובאמת הזדרז ומיד כשצווהו הקב"ה מל עצמו, אלא שהקב"ה צווהו דווקא עכשיו בעצם היום, כדי שיהיה בפירסום.

זריזין או ברוב עם

ועל' בספר זית רענן (פירוש מבעל מ"א על הילקוט שמני, הובא ברד"ל שם) שה"ט שלא מל מיד משום שרצה לעשות המילה בפירסום, כדי שלא יאמרו הגוים, אילו היה עושה המילה בפירסום היו מונעים אותו מלעשות, כמבואר במדרש.

אבל אין לומר שאיחר המצוה משום שרצה לעשותו ברוב עם, שהרי מבואר במס' ר"ה דמעלת זריזין מקדימין למצוות, עדיף על מעלת ברוב עם. והכי איתא התם (לב,ב) העובר לפני התיבה ביום טוב של ראש השנה השני מתקיע, ובשעת הלל הראשון מקרא את ההלל. ומקשה בגמרא מאי שנא שני מתקיע משום (משלי יד) דברב עם הדרת מלך, אי הכי הלל נמי נימא בשני משום דברוב עם הדרת מלך, **אלא מאי שנא הלל דבראשון משום דזריזין מקדימין למצוות**, תקיעה נמי נעביד בראשון משום דזריזין מקדימין למצוות. הרי לן גמ' מפורשת שזריזין מקדימין למצוות עדיף על ברוב עם.

ועל' בשדי חמד שצווה ככרוכיא על אלו שדוחין המילה כדי שיבואו אורחים, ויקיימו ברוב עם הדרת מלך, שהרי מעלת זריזין מקדימין למצוות עדיף ממעלת ברוב עם.

ואין להקשות על הפוסקים שסוברים שמעלת זריזין מקדימין למצוות נדחה מפני מצוה מן המובחר, כגון מה שנפסק (או"ח סי' תכד) שעדיף לחכות לקידוש לבנה למוצאי שבת, כדי שיהיה לבוש בגדי שבת, דכבר כתב החת"ס (בספרו תורת משה סוף פרשת תצוה), דרק היכא שהמעלה הוא בעצם המצוה אז עדיף מזריזין מקדימין למצוות, שאינו מעלה בעצם המצוה, אבל מעלת רוב עם אינו מעלה בעצם המצוה. וכ"כ השדי חמד (מערכת פ' כלל לט). אבל א"כ יש להעיר על טעם הזית רענן נמי, דגם הטעם שלא יאמרו אילו היה מל וכו' ג"כ אין זה מעלה בעצם המצוה. ואולי י"ל שיש בזה קידוש שם שמים, שאף אחד לא יכול לעצור אותו בקיום מצוותיו, וזה עדיף על מעלת זריזין, אע"פ שאינו מעלה בעצם המצוה.

שוב הראו לי בספר תורה תמימה (בראשית פרק יז הערה נג) שהקשה כנ"ל למה לא הזדרזו אאע"ה במילה, ותי' דצ"ל דכאן מל עצמו במכוון בחצי היום כדי לפרסם הדבר, דבחצי היום כל האנשים נעורים. ויהיה מכאן ראייה דהדור מצוה וכדומה, כוונה נאותה באיחור הזמן, דוחה מצות זריזין. ולכאורה הוא פלא שהרי לא כל "מעלה" דוחה זריזין כמבואר לעיל.

ועל' בספר ערוך השולחן (יורה דעה סי' רסב,ח) שמתקשה למה המשנה דמגילה דחשיב כל מצות פרטיות שכשרים כל היום, לא חשיב מילה בהדיהו, ותי' דבכוונה שבקה התנא דוודאי גם במילה כן הוא, אלא שבשאר מצות אין קפידא כל כך אם נאחר מעט אף שבוודאי מצוה להקדים, אבל במילה שהוא חותם ברית קודש ובוזה נכנס לקדושה יש קפידא גדולה שלא לאחרה, ולכן גם בברייתא לא תני הך דזריזין מקדימין רק למילה, ויש לנו לצוות על מנהג זמנינו שמאחרין המילה כמה שעות ביום מפני שטותים שלא באו כל הקרואים וכדומה, שטותים כאלה ויש מקומות שמאחרין עד אחר חצות היום והוא עון פלילי. ותימה על הת"ת, שלא התייחס לדברי אביו הגדול.

[ב]

מילה שלא בזמנו

שיטת הדבר אברהם ומשא ומתן בדברי התשב"ץ

הבאנו לעיל דברי התשב"ץ, שאם נודמן מילה שלא בזמנה ביום חמישי, דוחין אותה עד למחר כדי שלא לחול שלישי למילה בשבת, ויצטרכו לחלל עליו שבת. יש שרצו להוכיח מדבריו דלא כדברי הדבר אברהם הידוע (ח"ב סי' א), דמי שיש לו שני ילדים למול, אחד מילה בזמנה, ואחד מילה שלא בזמנה, שעדיף למול המילה שלא בזמנה, מלמול המילה בזמנה, שהמילה בזמנה כל הסיבה להקדימו אינו אלא משום זריזין מקדימין למצוות, אבל במילה שלא בזמנה מבטל מצות מילה כל

רגע שאינו מל את הילד. ועי"ש שמוכיח כן מלשון הרמב"ם (הל' מילה פרק א,ב) שכתב, **וכל יום ויום שיעבור עליו משיגדל ולא ימול את עצמו, הרי הוא מבטל מצות עשה**, אבל אינו חייב כרת עד שימות והוא ערל במזיד עכ"ל. אבל אי נימא הכי, האיך דחו מילה שלא בזמנה, שיכול לעשותה בחמישי בשבת, לאחר השבת, וכי משום ספק חשש של חילול שבת נדחה ונבטל מצות מילה לאחרה.

הדבר אברהם עצמו העיר על זה (שם בסוף הסימן), וטען דאי משום הא לא איריא, דממה נפשך, הלא גם להחולקים עליו וסוברים שמש"כ הר"מ כל יום ויום הוא בדווקא, אכתי תקשי מדברי הרשב"ץ איך דחינן המילה שלא בזמנה בכמה ימים מיום חמישי עד לאחר השבת, אלא ע"כ צ"ל דאה"נ הרשב"ץ חולק על הרמב"ם בדבר זה, ורק בדעת הרמב"ם הוא שחידש הדבר אברהם דבריו. והביא שם ששוב שמע שבשו"ת חסד לאברהם (סימן ס') להגאון הגדול בדורו מוהר"ר אברהם תאומים ז"ל אבד"ק בוטשאטש פסק כוותיה, וגם מרן הגר"ח זצ"ל מבריסק סבר כן. ועי"ע בשו"ת חלקת יעקב (עניינים שונים סימן לא) שכתב שאע"פ שיש להוכיח כך מהתשב"ץ, אבל הרי הש"ך (ס"ק יח) חולק עליו כתב שאין דברי התשב"ץ נראין, דהא אמרינן בש"ס פ"ק דשבת (י"ט, א) אהא דאין מפליגין בספינה ג' ימים לפני שבת, דהיינו דוקא לדבר הרשות, אבל לדבר מצוה שפיר דמי והוא מוסכם מכל הפוסקים, כמו שנתבאר באו"ח (סי' רמח) והכא נמי אין לך מצוה גדולה מזו. ואי נימא דזה לא הוי מצוה רק משום זריזין, ודאי לא יתיר הש"ך למול בתוך ה' לשבת ולהביא לידי חילול שבת, אלא וודאי ברור דדעת הש"ך וסייעתיה דזה הוי מצוה גמורה, ומשום הכי ס"ל שלא לבטל המצוה משום שלא יבא לחלל שבת, וכמו בהאי דאין מפליגין בספינה.

מילה או פדיון הבן

אבל עי' בש"ך יו"ד (סי' ש"ה, יב) בשם תשובת ר' אליהו חיים (סי' עט) על תינוק בכור שחלה, ולא נתרפא עד יום ל"א, נראה דאע"ג דמצות פדיון הבן לעשות בעיקר זמנה, יש להקדים מצות המילה, משום דהמילה היא אות ההכנסת ברית, ואלמלא קבלת הברית אין חיוב למצות פדיון כלל. ואם איתא שס"ל להש"ך שבמילה שלא בזמנה, עובר כל רגע, אז מה היה הה"א להקדים הפדה"ב, משום דמצות פדיון הבן לעשות בעיקר זמנה, (וברית מילה אינה בעיקר זמנה, משום דהוי לשא בזמנה) אבל בברית מילה עובר בכל רגע ורגע, משא"כ בפדה"ב שאינו עובר כל רגע ורגע. אלא ע"כ שסובר הש"ך שאינו עובר כל רגע ורגע, ובכל זאת חולק על התשב"ץ משום דיש כאן קיום מצוה, וכלשון הש"ך דהא דאין מפליגין בספינה היינו דוקא לדבר הרשות, אבל לדבר מצוה שפיר דמי, א"כ גם מילה שלא בזמנה בכלל.

אונן במילה שלא בזמנה

עי' בשו"ת תשובה מאהבה (חלק א סי' פה) שנשאל על מקרה של מילה שלא בזמנה, שלא היה אפשרי למול שהיה התינוק חולה ונתרפא, ובהגיע הזמן שראוי למול היה ביום השבת ונדחה ליום הראשון, וביום ש"ק מתה אם הילד ונעשה אביו אונן, ושאל האב אחרי שבלא"ה אינו מן המוהלים, וצריך לכבד לאחד מן המוהלים, כדת מה לעשות ביום הראשון אם הקבורה קודמת או המילה קודמת.

הוא פסק עפ"י דברי מהרש"ל (שו"ת מהרש"ל סי' ע) שאם אי אפשר לקבור המת לפני המילה, אז מלין ואח"כ קוברין. וכתב עוד שהדבר פשוט יותר מבעיתא בכותחא, שאין חילוק בזה בין מילה בזמנה למילה שלא בזמנה, כי אין חילוק ביניהם אלא לענין דחיית שבת וי"ט. ועי"ש שמוכיח כן מהטור ושו"ע (יו"ד סי' ש"ס), שכתבו שהמת והמילה המילה קודמת, שזו מצוה לחיים וזו מצוה למתים עכ"ל, אם כן מה הבדל יש בין מילה בזמנה למילה שלא בזמנה.

עוד הוכיח מהמרש"ל שכתב וז"ל ועוד עיקר שפטרו אותו מכל המצות משום כבוד המת, כדי שיעסוק עם מתו, (וכאן) וזהו כבודו (שיעשה המילה), כמו שאמרו ז"ל בירושלמי מת אחד

במשפחה ידאגו כל המשפחה נולד בן זכר נתרפאה כל המשפחה. והכנסתו לברית היא לידתו, **דהא גר במילתו אמרינן כקטן שנולד דמי**, ואם כן כבוד המת הוא עכ"ל. גם מזה כתב התשובה מאהבה, שנראה שאין לחלק בין מילה בזמנה למילה שלא בזמנה. ואדרבה כתב שחמיר בזה מילה שלא בזמנה ממילה בזמנה, כי מילה בזמנה עכ"פ כל יום השמיני זמנה, אלא שזריזין מקדימין מצפרא, **משא"כ מילה שלא בזמנה כל שעתא ושעתא זימנא**. הרי לן שגם התשובה מאהבה סובר כהדבר אברהם, שמילה שלא בזמנה עובר עליו כל רגע ורגע.

חילוק בין פדיון הבן למילה

ועי"ש שמציין לדברי המ"א (סי' רמט ס"ק ה) שפדיון הבן שעבר זמנו אסור לעשותו בע"ש, (מצד הסעודה) ומילה אף על פי שעבר זמנה, כגון שהיה חולה בשמיני, מקרי זמנה קבוע **דכל שעתא ושעתא זמניה היא**, דאסור להניחו ערל. (ואין לומר שכוונתו שמצות מילה מוטלת עליו כל רגע, אבל אינו מבטל מצוה כל רגע, דא"כ אין הבדל בין מילה לפדה"ב, דגם שם המצוה מוטלת עליו.) עוד מציין לדברי המ"א (סי' תקסח, י), ועי"ש שדן היכא שחל יום ל"א בשבת, וביום א' הוא תענית של עשרת ימי תשובה, אם מותרים לאכול סעודת פדיון הבן ביום התענית, דהתוס' כתבו במו"ק (ח, ב) דסעודת מילה מותר לעשותה בחול המועד, כיון שזמנה קבוע אין לבטל זה מפני זה, אבל סעודת פדיון הבן צ"ע, ואין לומר הא זמנה קבוע, תינח בזמנה שלא בזמנה היאך יהא מותר עכ"ל. וקשה הלא מצינו ג"כ מילה שלא בזמנה, אלא ע"כ מילה אף על פי שעבר זמנה כל שעתא ושעתא זמנה הוא דאסור לעמוד ערל, אבל פדיון הבן כיון שעבר זמנו יכולין לדחותו יותר, וא"כ י"ל דלא מקרי סעודת מצוה, לכן נ"ל דיעשה הסעודה בלילה. הרי לן להדיא בדברי המ"א שמילה שלא בזמנה יש ביטול עשה כל רגע ורגע.

קטן שנימול כגר שנתגייר

מה שהביא מהמהרש"ל שקטן שנימול הוא כנולד, מידי דהוי אגר שנתגייר, יש בזה חידוש עצום, שהלא הילד הזה אע"פ שלא היה נימול אבל בוודאי הוא יהודי, א"כ אין במילתו משום גירות, א"כ איך נאמר עליו "גר" שנתגייר כקטן שנולד דמי. אבל עי' בלשון הש"ך שהבאנו לעיל, **ואלמלא קבלת הברית אין חיוב למצות פדיון כלל**. משמע שבאמת שיש במילה משום גירות. אבל לכאורה דבר זה תמוה מאוד, הגע בעצמך האם נאמר שמי שמתו אחיו מחמת מילה, שפטור מן המצוות.

דחיית מילה לערב פסח

מיהו מדברי הנוב"י (תנינא יו"ד סי' קסו) מבואר דנקט שלא כהדבר אברהם בזה, דהנה הנוב"י מוחה שם נגד אלו שדוחין מילה שלא בזמנה לערב פסח, כדי שסעודת המצוה ידחה תענית בכורים, ועיקר טענתו שם היתה מפני שזריזין מקדימין למצוה, ולכן אסור לדחות המילה לערב פסח, אבל לא אסר מטעם שמבטל מצות עשה, א"כ נראה דפשיטא ליה דליכא בהכי ביטול עשה. (ואף הדבר אברהם עצמו הערה על זה בחלק ב' סימן ד' ע"ש.) אבל גם בזה עי' בשו"ת חלקת יעקב (שם) שדוחה הראיה, וכתב שהשואל לא עיין בנו"ב (מהדורא תנינא יו"ד סי' קס"ו) בעצמו וז"ל ואפי' ביום המילה עצמו שכל היום כשר, ואפילו הכי זריזין מקדימין למצוה, **ק"ו שלא לדחות מיום ליום**, אף שכבר נדחת מזמנה, **מ"מ שוב כל יומא זמנו הוא עכ"ל**, הרי להדיא דכל יומא זמניה היא. אבל נראה שאין זה כוונת הנו"ב שהרי אח"כ בסוף התשובה כתב "ומלבד הטעם שכתבתי לעיל שעובר על זריזין מקדימין", הרי לן שלא התכוון מצד ביטול מצוה אלא רק משום דזריזין מקדימין למצוות. ומה שכתב כל יומא זמניה, הכוונה שלא נימא שהואיל ועבר יום השמיני אין כאן זריזין

מקדימין למצוות (כסברת ספר ראה חיים הנ"ל) אלא שגם אחרי יום השמיני הוי זימניה, ויש כאן זריזין מקדימין למצוות.

[ג]

זריזין מקדימין בפדיון הבן

ליל ל"א

מצות פדיון הבן הוא לפדות הבן מיום ל"א והלאה, ומעיקר הדין היה אפשר לפדות הבן כבר בליל ל"א, כמבואר בש"ך (יורה דעה סי' שה, יב) שכתב וז"ל נראה דפודין נמי בלילה, וכן משמע בפ"ק דקדושין (כט, א) וברש"י ותוספות שם. אבל המנהג הנפוץ הוא שלא פודין את הבכור עד יום ל"א ביום, וכן מבואר בש"ך (שם), וקשה למה לא נוהגין לפדות בלילה הרי זריזין מקדימין למצוות. ועי' בספר שדי חמד (מערכת פ, לט) בשם החיד"א בספרו ברכי יוסף (יו"ד סי' שה, יד) שבאמת במצרים נוהגים לפדות בליל ל"א, והרב גנת וודים השביח מנהגם (שו"ת יו"ד כלל ו' סימן יו"ד), וכתב שם דאם עושין הסעודה בלילה שפיר דמי, ואם ירצו יעשוה ביום. שוב העירו לי מפסחים (ד, א) מכדי בין לרבי יהודה ובין לרבי מאיר חמץ אינו אסור אלא משש שעות ולמעלה, ונבדוק בשית וכי תימא זריזין מקדימין למצות, נבדוק מצפרא דכתיב (ויקרא יב) וביום השמיני ימול בשר ערלתו, ותניא כל היום כולו כשר למילה אלא שזריזין מקדימין למצות. הרי לן שזריזין מקדימין למצוות לא מחייב אותו לעשות המצוה בלילה, ורק שיעשנה מוקדם בבוקר.

אבל ראיתי בכמה אחרונים שדנו לומר זריזין מקדימין אפילו מהלילה, עי' בשו"ת אג"מ (אורח חיים חלק ד סימן סג) שדן לגבי חיוב קידוש בליל שבת, וז"ל ופשוט שאינו רק מדין זריזין מקדימין, אלא שכן הוא מעיקר המצוה לקדש בלילה דוקא, וכלשון הטור והש"ע (או"ח בסימן ער"א) אם לא קידש יש לו תשלומין למחר כל היום, וכדכתב הרמב"ם (הל' שבת פרק כט, א) שנקט שם עצם המצוה, וצריך לזכרהו בכניסתו וביציאתו, ונראה דבשביל זה נקט זה הרמב"ם, דדין הזריזות במצוה לקיים בהקדם הוא דין כללי בכל מצות התורה, ופשוט שאף בלילה יש לזרז להקדים כל מה שאפשר.

וכ"ה בשו"ת יהודה יעלה (חלק א - יורה דעה סימן רסב) שדן לגבי פדיון הבן בלילה ומציין לתוס' (ב"ב ה' ע"ב ד"ה היכי וכו') שצריך מיד ליתן דזריזין מקדימין. הרי לן שדן להקדים בלילה משום זריזין, וכ"ה בספר שדי חמד (מערכת הפ"א), וצ"ע איך יפרנסו דברי הגמ' בפסחים שזריזין לא מחייב להתחיל בלילה.

אבל אפילו אם נאמר שאין חיוב מצד זריזין מקדימין, עדיין יש לשאול למה מאחרין המצוה, הרי יש עוד כלל של מצוה הבא לידך על תחמיצנה.

פדיון אחרי כ"ט יום י"ב שעות ותשצ"ג חלקים

ועי' שו"ת נוב"ת (סי' קפז) שרצה ליישב המנהג, עפ"י שיטת היראים הובא בשו"ת הב"ח (סי' קכה), יעויין שם שפסק היכא שחל יום ל"א של בן בכור בשבת, שא"א לפדותו בשבת, שאם כבר עבר עליו כ"ט יום י"ב שעות ותשצ"ג חלקים ביום ששי, אז אפשר לפדותו ביום ששי, והטעם דאז כבר עבר עליו חודש. ועי"ש שמבסס דבריו על היראים וז"ל וצריך לפדותו ביום ל' ללידה, וטעמא דכתיב מבן חדש תפדה והיינו ל' יום, דכל חודש דבקרא בחודש לבנה מיירי, דחודש משמע דבר המתחדש והיינו לבנה, דכתיב החודש הזה לכם, כזה ראה וקדש ואיזה דבר שלפעמים נראה ופעמים אינו נראה הוי אומר זו לבנה, וכל חודש סתם ילמוד מן המפורש, וכל חודש לבנה קבלה בידינו מר"ג דאינה פחותה מכ"ט יום ומחצה וב' ידות שעה וע"ג חלקים.

ולפי"ז כתב הנו"ב, שמשו"ה נהגו לחכות עד ל"א ביום, דלפעמים בליל ל"א עדיין לא שלמו הכ"ט וחצי יום, שאם נולד בסוף היום לא שלמו כ"ט וחצי יום בלילה אלא ביום. אבל עי' בשדי חמד שע"כ לא אמרו הפוסקים שתלוי בכ"ט וחצי יום, אלא היכא שחל לפני יום ל"א, אבל היכא שכבר חל יום ל"א לכו"ע יכול לפדות, ולא צריך לחכות עד כ"ט וחצי יום, והטעם דשפיר קרינן ביה ופדויו מכן חודש תפדה. אבל נראה דמלשון היראים משמע יותר כדברי הנו"ב, דכתב דכל חודש דבקרא בחודש לבנה מיירי, וכל חודש לבנה קבלה בידינו מר"ג דאינה פחותה מכ"ט יום ומחצה וב' ידות שעה וע"ג חלקים. משמע שזה הגדר של חודש, א"כ אפילו לאחר שכבר חל יום ל"א צריך לחכות עד כ"ט וחצי ימים שלמים.

אבל עי' בשערי תשובה (סימן תקסח, ח) שאין כן דעת המ"א. דהנה כתב המ"א שהיכא שחל יום ל"א בשבת ויום ראשון הוי תענית, שיעשה הפדיון ביום ראשון, והסעודה בלילה. והביא דברי הדגול מרבבה שהקשה דבחל יום ל"א בשבת, למה לא יעשו בליל מוצאי שבת הפדיון עם הסעודה כאחד, דאז כבר עבר כ"ט יום וחצי, שמוצש"ק הוי יום ל"ב, ולכן אין שום סיבה לא לפדות בלילה. ומוכיח השערי תשובה מזה דהמג"א ס"ל דהא דאין פודין בלילה, אין הטעם כמ"ש בדגול מרבבה משום דזמנין דלא שלימו בליל למ"א, כ"ט יום י"ב שעותו תשצ"ג חלקים, אלא הטעם משום פרסומי מילתא, שביום אפשר לפדות ביותר פרסום. ואין להקשות כמו שהקשינו לעיל על התורה תמימה, דלמה ידחה זריזין הרי אין המעלה בעצם עשיית המצוה, די"ל שס"ל שאין זריזין מחייב אלא מהבוקר, א"נ י"ל עפ"י מה שמצאתי בשו"ת יהודה יעלה (חלק א יורה דעה סימן רסב), דיש ענין מיוחד בפדיון הבן משום פרסומי ניסא, ששורש המצוה הוא לזכור כי הציל הקדוש ברוך הוא את בכורי ישראל, א"כ הוי מעלה בעצם המצוה.

פדיון ביום ל"ב

וגדולה מזו מביא בשו"ת כתב סופר (יורה דעה סימן קנא) שהחת"ס היה מסופק דאולי היכא שנגמר הכ"ט וחצי יום ביום ל"א, כיון שאין מונים שעות לחדשים א"כ צריך להמתין עד מחרתו יום שלוששים ושנים. אבל כתב שם שזה רחוק בעיניו אבל נשאר בצ"ע לדינא. ועי"ש שהחת"ס הציע ספק זה לפני הגרע"א זצ"ל, וכתב עליו גם בעיניו יפלא, ולא מצאו מקום לפשוט הספק עד אחרית ימיהם, וכתב עוד שבלי ספק כמה פעמים היה אאמ"ו זצ"ל חוקר דורש ומעיין בספק זה, ולא מצא ראייה ברורה לפשוט הספק, הגם שסיים בעצמו כי רחוק הוא בעיניו, היינו ספק האחרון שיהיה לפעמים הפדיון נדחה עד יום ל"ב כי לא נמצא בשום מקום, מ"מ מידי ספיקא לא נפקא.

מי שהזמין הציבור לפדיון ביום ל'

עי' בשו"ת אגרות משה (יורה דעה חלק א סימן קצו) שנשאל במי שקבע זמן פדיון הבן בטעות על יום שלשים לעת ערב, ושלחו הזמנות למכיריהם ויהיה בזה בושת וכבוד הבריות מה יעשו. והשיב שבאופן כזה יכולים לעשות הפדיון אחר צאת הכוכבים שיהיה כבר ביום ל"א. ואף שחסר עדיין לכ"ט יום ומחצה ותשצ"ג חלקים, שלפי הש"ך משמע שאין יכולין לפדותו, כיון דלהמג"א (או"ח סי' של"ט, ח) יכולין לפדות, כי תלוי לדידיה רק ביום ל"א, ולכן סובר שאין יכולין לפדותו ביום ל', אחר שנעשה בר כ"ט יום ומחצה ותשצ"ג חלקים, דלא כהש"ך, לכן גם לקולא ביום ל"א יכולין לפדות, אף שליכא עדיין כ"ט יום ומחצה ותשצ"ג. (עי"ש במ"א שדן היכא שחל יום ל"א בשבת, האם יכול לפדות ערב שבת, אם כבר עבר כ"ט יום ומחצה ותשצ"ג חלקים, וכתב שלפי הב"ח והש"ך שפיר יכול לפדות, אבל הוא חולק ומביא כמה ראיות עי"ש) לכן מסיק האג"מ במקום בושת וגדול כבוד הבריות, יש לעשות הפדיון אף שהוא שלא כמו שנוהגין, דגדול כבוד הבריות שדוחה לא תסור. ועיין ברמ"א (או"ח סי' של"ט) באיחרו הנישואין עד אחר צאת הכוכבים דליל שבת, שהתיר משום כבוד הבריות וכ"ש הכא.

אב הנמצא שלא במקום הבן ביום ל"א

יש להסתפק היכא שאבי הבן לא נמצא אצל הבן, והגיע יום ל"א, האם עדיף לפדות ע"י שליח ביום ל"א, או עדיף שיחכה עד שיגיע ויפדה בעצמו.

ביטול מצוה או רק זריזין

והנה דנו האחרונים האם מי שלא פדה בנו ביום ל"א ביטל מצות עשה, או שרק עבר על זריזין מקדימין למצוות. במילים אחרות האם יש מושג של פדיון הבן "בזמנו", או שיום ל"א אינו אלא התחלת זמן המצוה, כדכתיב "ופדויו מבן חודש תפדה". אז אם נאמר שאם יעבור יום ל"א, יש ביטול מצוה בוודאי עדיף לפדות ע"י שליח, אבל אם נאמר שאין כאן אלא ענין של זריזין מקדימין למצוות, אז יש לדון מה עדיף זריזין מקדימין למצוות או מצוה בו יותר מבשלוחו.

מדברי התוס' (מו"ק ח,ב) שהבאנו לעיל שמחלק בין פדיון הבן "בזמנו" לפדיון הבן "שאינו בזמנו", משמע שגם בפדיון הבן יש מושג של בזמנו, היינו שעיקר הזמן הוא יום ל"א, ולא שיום ל"א הוא רק התחלת הזמן.

ועי"ע בספר תניא רבתי (סי' צח) שכתב שכל יום ויום עובר על ותפדה, ולפי"ז פשוט שעדיף לפדות ע"י שליח, ולא לחכות כדי לפדות בעצמו, שאז יבטל כמה וכמה מצוות עשה.

אבל עי' בשו"ת חלקת יעקב (יורה דעה סימן קעה) שמדייק מלשון הטור ושו"ע (יו"ד סי' ש"ה,יא) דלאחר ל' יום יפדנו מיד שלא ישהה המצוה, וכלשון הרא"ש סוף בכורות מובא בב"י שם, משום דכתיב ושמרתם את המצות מצוה הבאה לידיך אל תחמיצנה, מבואר דרק משום שיהוי מצוה עליו להזדרז, ולא משום ביטול מצוה. (וקצ"ע למה לא כתב משום זריזין מקדימין למצוות)

פדיון הבן בשבת

והנה ביו"ד (סי' ש"ה,יא) פסק המחבר דאין פודין בשבת, והוא מתה"ד בב"י, והטעם משום דמחזי כמקח וממכר, והק' החלקת יעקב הא משא ומתן אינו אסור אלא מדרבנן, וכאן לא הוי כלל מו"מ, דהבן לא שייך כלל להכהן, ורק מיחזי כמו"מ, והמעות הניתן להכהן ג"כ יוכל להיות ע"י חפץ ששוה ה' סלעים, באופן שאין שום מוקצה, ואי אמרת דפדיון הבן זמנו קבוע, ואם עבר היום ולא פדאו ביטל מ"ע, מנא לן לבתראי לעשות גזירה שלא נמצא בש"ס, ולמיעקר מצוה דאורייתא משום גזירה. אלא ע"כ דהמצוה רק מיום ל"א ואילך, וביום ל"א היא רק משום שיהוי מצוה לא משהינן, ומשום הכי משום דמחזי כמו"מ משהינן המצוה, ולעשותה מן המובחר.

ראיית הרש"ש שאין כאן ביטול מצוה

ועי"ע ברש"ש (מנחות סו) שנוקט ג"כ שאין ענין מיוחד בפדיון ביום ל"א, אלא שמאז התחיל המצוה. עי"ש שרוצה להוכיח מב"מ (קב,ב) בעו מיניה מרבי ינאי שוכר אמר נתתי ומשכיר אמר לא נטלתי, על מי להביא ראיה, אימת אי בתוך זמנו תנינא, אי לאחר זמנו תנינא, דתנן מת האב בתוך שלשים יום בחזקת שלא נפדה עד שיביא ראיה שנפדה, לאחר שלשים יום בחזקת שנפדה עד שיאמרו לו שלא נפדה, ואם איתא שבפדיון הבן יש ביטול מצוה אם אינו פודהו ביום ל"א, מה הראיה לתשלום שכירות, שהרי בשכירות קרקע אינו עובר על בל תלין.

זריזין או מצוה בו יותר מבשלוחו

ולפי"ז יש לדון האם מעלת "מצוה בו יותר משלוחו" עדיף ממעלת "זריזין מקדימין למצוות". וחשבתי שלפי החת"ס שהיכא שהמעלה הוא בעצם המצוה, אז אומרים שעדיף מזריזין מקדימין למצוות, אבל היכא שהמעלה הוא חיצוני, כמו ברוב עם הדרת מלך, אז זריזין מקדימין למצוות עדיף, א"כ לכאורה המעלה של מצוה בו יותר מבשלוחו, ג"כ אינו מעלה בעצם המצוה, ולכן זריזין מקדימין למצוות עדיף.

ועי' בפרמ"ג (או"ח סי' תרכה באשל אברהם) שמסופק האם עדיף לבנות הסוכה ע"י שליח מיד אחרי יוה"כ, או לחכות שיבנה הסוכה בעצמו. ועי' בספר שדי חמד (מערכת מ אות נח) שמביא מספר משנת אברהם שדן לגבי כתיבת ס"ת, האם עדיף לכתוב בעצמו אע"פ שיקח לו יותר זמן, או דילמא עדיף לכתוב ע"י אחר שיקח לו פחות זמן, וכתב שלפי המ"א שמעלת מצוה הבא לידך אל תחמיצנה, דוחה מעלת תדיר, א"כ הוא הדין שדוחה מעלת מצוה בו. אבל השדי חמד שם חולק, עליו שהיות והסיבה שאינו ממחר המצוה הוא משום שרוצה לקיים בעצמו, אין כאן משום אל תחמיצנה. אבל עדיין יש לדון מצד זריזין מקדימין למצוות.

פדיית הבן שלא במקום הבן

יש עוד צד שיפדה הבן במקום שנמצא, ולא יחכה עד שיגיע הביתה. ועי' בפתחי תשובה (יורה דעה סימן שה ס"ק כא) שנחלקו בזה הדגול מרבבה והחת"ס, דעת הדגמ"ר דכשרוצה האב לילך לדרכו בתוך ל', יעשה שליח לפדות, אבל שיפדהו האב במקום שיהיה שם ביום שלשים ואחד, לא יכול לברך, כי אולי מת הבן בביתו, ולתת להבן חזקת חיים ג"כ יש לפקפק, כי כל זמן שלא עברו שלשים יום אין לו חזקת חיים, כי אולי נפל הוא. אלא שכתב שיש לדון בזה ולומר דיועיל מטעם חזקה דאתי מכח רובא, דרובא אינם נפלים, והדבר צ"ע ולכן המובחר שבדרכים שיעשה כאן שליח עכ"ל. ויש להעיר, שלא עלה בדעת הנו"ב שיחכה עד שיחזור, ואולי יש להוכיח מכאן שסובר שזריזין מקדימין למצוות עדיף ממצוה בו יותר מבשלוחו. ואולי שם שהיה במדינת הים, יש גם ענין של שיהוי מצוה לא משהינן, ואכמ"ל.

אבל החת"ס (בשו"ת חתם סופר סימן רצ"ד) השיג על הדגמ"ר הנ"ל מההיא דספ"ק דערכין, והעלה דיותר טוב שיפדנו בעצמו במקום שהוא משיפדנו ע"י שליח, והטעם דמה שכתב הדגול מרבבה בסוף דבריו הוא האמת, דסמכינן אחזקה דאתי מכח רובא, דרוב נשים בני קיימא יולדת, והלא סמכינן אחזקה זו בכמה דוכתי בש"ס, וכן ראה מעשה ממורו הגאון מוהר"ר נתן אדליר זצ"ל ע"ש.

טעם חדש שלא יפדה ע"י שליח

עי"ש (שו"ת חת"ס) עוד שחושש לדעת הרמ"א שאין לפדות ע"י שליח, ואע"פ שכולם חולקים עליו, אבל כבר יצא מפי קדשו. ועי"ש שמוסיף טעם שלא לפדות ע"י שליח, שראוי לעשות זכר לבכורי מצרים, דכתיב אני ולא השליח, ה"נ יש לפדות בעצמו טפי מבשאר מצוות.

למה אין פודין בכורות מן האב

אבל עי' בחי' הגרע"א על התורה שמתקשה במצות פדה"ב למה פודין רק בכור מאם, הרי במצרים מתו גם הבכורות מן האב. עוד הק' על הא דכתיב "אני ולא מלאך", א"כ מה החידוש שבכורי ישראל לא מתו, ולמה צריך לפדות אותם. עוד הק' למה משה רבינו הזהיר את בני ישראל (שמות פרק יב) ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר, כיון שניתן רשות למשחית להשחית אינו מבחין בין צדיק לרשע, הרי המכה נעשה ע"י הקב"ה בעצמו.

ותי' הגרע"א שלבכורות מן האם אפילו המלאך יכול לדעת מי הם, ולכן המלאך הוא זה זה שהכם, אבל מן האב אי אפשר לדעת מי הוא הבכור, ולכן רק הקב"ה בעצמו היה יכול להכותם. ולפי"ז הכל מיושב, דלכן רק בכור מן האם צריך פדייה, דרק הם היו בסכנה, ומה"ט היה אסור להם לצאת משום המשחיתים שהגיעו להרוג הבכורות מן האם.

אבל לפי"ז חולק על החת"ס, דלדבריו אין סיבה להקפיד לא לפדות ע"י שליח, משום שהמכה נעשה שלא ע"י שליח, שרק הבכורות מן האב הוכו ע"י הקב"ה בעצמו, ועליהם אין חיוב פדיון.